SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:1972

av Joakim Järrebring m.fl. (S)

Kollektivavtalsenliga arbetsvillkor, lärlingsplatser och kontroll vid offentlig upphandling

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka kraven på kollektivavtalsenliga arbetsvillkor vid offentlig upphandling och att regeringen inom EU bör verka för att möjliggöra krav på kollektivavtal, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att begränsa antalet underentreprenörsled till två som huvudregel i branscher med stor risk för arbetslivskriminalitet och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla användningen av relevanta och proportionerliga krav på lärlingsplatser och praktikmöjligheter vid offentlig upphandling i branscher där sådana insatser kan bidra till kompetensförsörjningen, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda bindande minimikrav på riskbaserad uppföljning och kontroll av arbetsrättsliga kontraktsvillkor, inklusive hos underleverantörer som medverkar till att fullgöra kontraktet, samt dokumenterad hantering av konstaterade avvikelser och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

När det offentliga köper varor, tjänster och byggentreprenader är det gemensamma resurser som används. Då ska varje skattekrona bidra till god kvalitet, schysta arbetsvillkor och seriös konkurrens. Företag som betalar avtalsenliga löner, tar ansvar för arbetsmiljön och utbildar framtidens yrkesarbetare ska inte behöva konkurrera mot aktörer som pressar priser genom att försämra de anställdas villkor.

Offentlig upphandling är därför mer än en metod för inköp. Det är också ett verktyg för att värna den svenska arbetsmarknadsmodellen, bekämpa arbetslivskriminalitet och säkra kompetensförsörjningen. Med den betydelse som statens, regionernas och kommunernas upphandlingar har för arbetsmarknaden måste kraven utformas så att de får verkligt genomslag genom hela kontraktstiden.

Lagen (2016:1145) om offentlig upphandling innehåller redan bestämmelser om arbetsrättsliga villkor. När förutsättningarna är uppfyllda ska upphandlande myndigheter ställa särskilda villkor om bland annat lön, semester och arbetstid med nivåer som hämtas från centrala kollektivavtal. Kraven ska också säkerställas för underleverantörer som direkt medverkar till att fullgöra kontraktet. Däremot är det enligt nuvarande regelverk inte möjligt att generellt kräva att leverantörer ska vara bundna av kollektivavtal.

Den begränsningen får inte användas som ursäkt för att låta den offentliga upphandlingen bidra till lönedumpning. Tills EU-rätten ger ett större handlingsutrymme behöver krav på kollektivavtalsenliga villkor tillämpas konsekvent inom de ramar som gäller. Sverige bör samtidigt driva på inom EU för att göra det möjligt att ställa krav på kollektivavtal vid offentlig upphandling, med respekt för arbetsmarknadens parters självständighet och grundläggande upphandlingsprinciper.

Långa kedjor av underentreprenörer försvårar insynen och kan göra det svårt att fastställa vem som faktiskt utför arbetet och under vilka villkor. Det skapar utrymme för arbetslivskriminalitet och osund konkurrens. Antalet underentreprenörsled bör därför begränsas till två som huvudregel i branscher där risken för sådana missförhållanden är stor. Upphandlande organisationer måste samtidigt kunna få en tydlig bild av vilka företag som medverkar till kontraktet och säkerställa att avtalade arbetsrättsliga villkor tillämpas i de berörda leden. Eventuella undantag måste kunna motiveras och kontrolleras.

Offentlig upphandling kan också användas för att stärka framtidens kompetensförsörjning. I flera branscher är tillgången på lärlingsplatser och meningsfull

praktik en förutsättning för att unga och andra som utbildar sig ska kunna etablera sig i yrket. Krav på lärlingar och praktikanter bör därför användas mer systematiskt när kontraktets art och omfattning gör det lämpligt. Sådana villkor ska ha anknytning till det som upphandlas, vara proportionerliga och utformas i dialog med arbetsmarknadens parter. De ska ge faktisk handledning och utbildning, inte ersätta ordinarie anställningar med obetalda arbetsinsatser.

Men krav i ett kontrakt är värda föga om ingen tar reda på om de efterlevs. Riksrevisionens granskning Arbetsrättsliga villkor i offentlig upphandling (RiR 2025:21) visade betydande brister i myndigheternas användning och uppföljning av sådana villkor. Socialdemokraterna har redan föreslagit bättre stöd och mer systematisk uppföljning. Nästa steg bör vara att tydligare ange vilken kontroll upphandlande organisationer faktiskt måste utföra i upphandlingar med hög risk för bristande arbetsvillkor.

Regeringen bör därför utreda bindande minimikrav på riskbaserad uppföljning under avtalstiden. I riskupphandlingar bör det finnas en dokumenterad kontrollplan som anger vilka villkor som ska granskas, när kontroll ska ske och vem som ansvarar. När riskbilden motiverar det bör kontrollen kunna omfatta relevanta löne- och arbetstidsunderlag, stickprov och platsbesök. Leverantörens egen försäkran bör inte ensam vara tillräcklig när det finns konkreta skäl att göra en närmare granskning. Kraven ska kunna följas upp hos de underleverantörer som medverkar till att fullgöra kontraktet.

När avvikelser upptäcks måste den upphandlande organisationen dokumentera sin bedömning och vilka åtgärder som vidtas. Det ska finnas en ordning för rättelse, uppföljning och användning av avtalsrättsliga sanktioner när överträdelser består. Kontrollerna behöver samtidigt vara proportionerliga, rättssäkra och förenliga med regler om personuppgifter och skydd för affärskänslig information. Små upphandlande organisationer måste ges praktiska möjligheter att fullgöra sitt ansvar, exempelvis genom gemensamma resurser och samordnade kontroller.

Detta är en fråga om hur vi använder den gemensamma ekonomiska styrkan. När det offentliga upphandlar ska det inte belöna den som pressar arbetsvillkoren längst, utan den som erbjuder kvalitet, yrkesskicklighet och ordning och reda. Skärpta krav, färre oöverblickbara underentreprenörsled, fler vägar in i yrkeslivet och en faktisk kontroll av att avtalen följs är delar av samma uppgift: att låta det gemensamma bidra till en tryggare och mer jämlik arbetsmarknad.

Joakim Järrebring (S)

Katarina Bosetti-Kristoffersson (S) *Aylin Nouri (S)*